

Posudek oponenta disertační práce Markéty Ivánkové

“Dvornost ženy ve skandinávské rytířské epice”

předkládané v roce 2017 na Ústavu germánských studií

I. Stručná charakteristika práce

Markéta Ivánková se ve své práci zaměřila na genderovou analýzu skandinávské dvorské epiky z období od 13. do 15. století. Klíčové jsou pro ni dobové parametry feminity (v menší míře maskulinity), (mocenské) vztahy mezi pohlavími, jak je reflektuje zvolená výseč dobové literární tvorby, a také související pojetí dvornosti a lásky, které sleduje na základě vlastní, podrobné textové analýzy. Korpus analyzovaných textů zahrnuje tvorbu Islandu, Norska, Dánska a Švédska, konkrétně tzv. primární rytířské ságy, sekundární a tzv. lživé ságy, Eufemiiny písně a pozdější švédské skladby s dvorskou tematikou a konečně dánskou dvorskou epiku soustředěnou v Codexu Holmiensis K47. Vedle rozboru jednotlivých děl z výše naznačené perspektivy zohledňuje autorka také diachronní pohled reflektující vývoj těchto kategorií napříč skandinávskou dvorskou tvorbou ve vymezeném období. Výsledky analýzy autorka zasazuje do rámce politických a sociálních dějin ve vymezeném regionu.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Předkládaná disertační práce je promyšlená a velmi pečlivě zpracovaná. Autorka si klade jasně formulované výzkumné otázky, na které odpovídá s využitím širokého spektra relevantních pramenů a sekundární literatury. Své poznatky konfrontuje s výsledky staršího bádání a nabízí přesvědčivé nové interpretace. Je nutné ocenit inovativnost práce v domácím i evropském kontextu a také náročnost využití metodologie při práci s literárními prameny (srovnání všech dostupných textových verzí v širokém časovém a geografickém horizontu středověké Skandinávie): soustředí se na podrobnou analýzu severských literárních děl s dvorskou tematikou, na které nahlíží prizmatem genderových aspektů literárních rolí (feminita, v menší míře maskulinita, láska, náplň kategorie dvornosti). Výsledky analýzy pak komparuje s domácí staroseverskou literární tradicí a také je zasazuje do kontextu politických a do určité míry i sociálních dějin v tomto regionu. Potenciálně přínosné by mohlo být systematičtější srovnání literárních předloh francouzské a německé provenience se skandinávskými překlady, respektive adaptacemi, které by mohlo podtrhnout specifičnost analyzované tvorby. V mnoha ohledech klíčová je také otázka autorství překladů i domácích adaptací dvorské epiky a způsobu jejich recepce, které jsou reflektovány spíše okrajově. V další perspektivě se nabízí hlubší promýšlení vztahu mezi literaturou a dobovou historickou situací (např. objasnění specifičnosti islandských „lživých ság“ v kontextu posuzovaných děl), podložené analýzou širšího spektra ne-literárních pramenů (normativních, diplomatických), což ale v této fázi překračuje cíle předkládané práce.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Autorka v úvodu práce objasňuje, proč zvolila právě tento korpus textů a využila daný metodologický přístup a nenechá čtenáře/čtenářku v rámci celého textu na pochybách, že se jedná o relevantní a inovativní perspektivu. Velmi přínosný je její diferencovaný přístup k problematice genderových literárních rolí, které jsou z podstaty velmi fluidní a závislé na kontextu. Ivánková zdůrazňuje performativitu genderových kategorií v literární tvorbě a také komplementaritu, resp. flexibilitu genderových rolí. Také si je vědoma, že ne vždy jsme schopni z dochovaných textových verzí rekonstruovat aktuální „náboj“ daných děl (která, jak se domnívám, bývala většinou recipována z přednesu), přesto se o to poctivě a nápaditě snaží. Autorka práce zmiňuje některá díla, která sice nepatří do dvorské epiky, ale plasticky dokreslují platnost ideálů dvorské kultury pro vrstvu skandinávských mocenských a společenských elit (např. tzv. Královské zrcadlo).

Je nutné velmi ocenit autorčinu snahu o propojení roviny literární tvorby s dobovou historickou skutečností, respektive o hledání odpovědí na otázky spojené s literární analýzou textů dvorské epiky prizmatem dobové politické a sociální situace. Při takto široce a časově pojaté analýze se musí z podstaty jednat o srovnání rámcové, nicméně nastoluje řadu důležitých a podnětných otázek, které vybízejí k mezioborovému zkoumání. V některých místech autorka přesvědčivě dokládá velmi zajímavé skutečnosti (např. posuny ve vykreslení ženských postav v primárních a sekundárních rytířských ságách, s. 237–239; rozdíly v pojetí tradiční staroseverské tvorby ve srovnání s díly dvorské epiky), které jsou potenciálně nosné pro uplatnění historické perspektivy, ale charakter práce a také rozsah jí neumožňují zaměřit se na hlubší analýzu historických příčin a souvislostí (sociální situace v jednotlivých zemích, platné právní instituce – status ženy jako právního subjektu, poručnictví, manželství, věno atd.). Tyto otázky jsou však nad rámec práce a potenciálně inspirují pro další zkoumání.

Je zřejmé, že autorka si dobře uvědomuje komplikovaný vztah mezi fikcí a „realitou“. Na různých místech své dizertační práce zaujímá Markéta Ivánková poněkud nejednoznačná stanoviska k možnostem literární tvorby ovlivnit dobové společenské dění, od „optimistických“: „kategorie dvornosti sehrála při redefinování genderových rolí skandinávské aristokracie 13. století klíčovou roli“ (s. 230); „rytířská epika způsobila hlubší změnu severské společnosti než jen rétorickou, v první řadě vedla k proměně přístupu k pocitům a jejich uznání v celospolečenském kontextu“ (s. 332), přes opatrnější: „o vlivu rytířské skandinávské literatury na žité ideální normy vznešeného jedince, jak si je čtenáři na základě primárních textů konstruovali, můžeme jen spekulovat“ (s. 338), až po spíše skeptické konstatování: „za faktické změny v postavení žen ve středověké Skandinávii nemohla ani tak dvorská literatura jako spíš kázání a úpravy zákonů“ (s. 229). Tato určitá nejednoznačnost (byť není autorkou explicitně reflektována), obsažená i v rámci kapitoly 17, kde je těmto otázkám věnována systematická pozornost, je velmi cenná, neboť odkazuje k obousměrnému vztahu mezi literárním dílem a dobou jeho vzniku. To dobře dokládají také v práci prezentované artefakty hmotné kultury prozrazující ovlivnění dvorskou kulturou a pocházející z období před 13. stoletím, kdy jsou dochována první díla dvorské epiky.

Autorka na několika místech poukazuje na rysy, které jednotlivé skupiny analyzovaných textů kontinuálně propojují s, či naopak vzdalují od domácí staroseverské literární tradice. Její zjištění jsou velmi hodnotná, neboť korigují romantizující chápání vikinské ženy jako nezávislé a v každém ohledu silné (viz podkapitola 1. 2. 3.), které je dosud alespoň v populárních představách „o středověkém Severu“ silně ukotveno.

Když autorka uvažuje nad dvorskou tvorbou jako o „pokusu o zásadní kulturní a emocionální přerod severské společnosti“ (s. 332), neodvratně nás to přivádí k otázce autorství textů, respektive překladů. Pokud naznačuje určitou agendu spojenou se vznikem textů, je na místě věnovat jí bližší pozornost. Domnívám se, že zohlednění původců literárních děl, nejen sociálního prostředí zadavatelů a zadavatelek, v němž díla vznikala, je pro pochopení a hodnocení analyzované výšeče literární tvorby klíčový a že mu v práci není věnována adekvátní pozornost. Nechci tím naznačit, že je možné identifikovat konkrétní osoby stojící za vznikem textů, mám na mysli modelového autora. Kdo měl v dané době a prostředí dostatečné znalosti a schopnosti recipovat tyto texty a upravovat je pro domácí publikum? Na několika místech je naznačeno, že je zde patrný vliv církevní „propagandy“ (s. 212, 224, 292), respektive, že je nápadné, jak v textu vyžadované normy konvenují morálce, jež ve Skandinávii jen ztuhla prosazovala církev. Na jiném místě jsou překladatelé, autoři či písaři asociováni s církevními kruhy (s. 4) – je tedy na místě se domnívat, že vznik textů je možné spojit s příslušníky kléru? Tato otázka je pochopitelně velmi složitá, ale mohla by, zvláště s ohledem na centrální bod dizertační práce (analýza mocenských vztahů mezi literárními postavami na základě jejich pohlaví, pojetí manželství, sexuální morálka), vnést do problematiky nové horizonty.

Přínosné by po mém soudu mohlo být také srovnání původních francouzských a německých předloh se skandinávskými překlady/adaptacemi ve sledovaných aspektech. Markéta Ivánková se sice komparaci nevyhýbá (např. s. 228, 296), ale nevyužívá podle mého názoru plně její potenciál. Přitom právě systematické srovnání genderově relevantních významových posunů, jež navíc potenciálně odkazují ke vztahu fikce a historické skutečnosti, by mohlo zvýraznit specifika severského literárního diskurzu, potažmo kulturního klimatu recepce daných textů.

Formální stránka práce je na vysoké úrovni, Markéta Ivánková suverénně pracuje s poznámkovým aparátem, který svědčí o rozsáhlé a pečlivé heuristice. Používá kultivovaný jazyk s malým množstvím pravopisných chyb. Struktura práce je funkční, jasně patrná je také snaha o maximální přehlednost práce, byť je možné poznamenat, že snad až příliš detailní členění textu znesnadňuje čtenářskou orientaci a má za následek také opakování informací v některých pasážích. Místy je poněkud nejasné zacházení s termínem gender, respektive jeho poněkud vágní užívání. Pojem, který nemá český ekvivalent, volá po bližší specifikaci, viz následující příklady: s. 2 – „hlubší analýza genderu“ – přesněji: analýza genderových rolí, případně analýza textu z genderové perspektivy; s. 185 – „nastavení genderu“ – přesněji: konstruování genderových rolí/textová dynamika vztahů mezi ženami a muži; s. 38 – hodnocení staroseverského genderu“ – přesněji: sociálního statusu/postavení žen ve

staroseverské společnosti; s. 259 – „v závislosti na příslušnosti k genderu“ – z kontextu ale vyplývá, že v tomto případě jde o příslušnost k danému (biologickému) pohlaví atp.

IV. Dotazy k obhajobě

Jak se autorka práce dívá na možnost rekonstruovat „modelové autorství“ překladů/textů skandinávské dvorské epiky? Považuje tuto otázku za potenciálně přínosnou?

Zaregistrovala autorka práce některé pro její téma relevantní významové posuny v analyzovaných dílech ve vztahu k předlohám francouzské a německé provenience?

Na s. 334 autorka zmiňuje fakt, že kanonické právo ženy znevýhodňovalo – jedná se v tomto případě o skandinávské specifikum? Jinde v Evropě se totiž prosazování některých zásad církevního práva (svobodný souhlas se sňatkem, znemožnění rozvodu z důvodu neplodnosti ženy atd.) naopak považuje za faktor, který je pro právní a společenský status žen ve společnosti příznivý.

V. Závěr

Předložená disertační práce bohatě naplňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji vřele doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako: prospěla.

10. 3. 2018

Michaela Antonín Malaníková

